

BYUDJET MABLAG'LARINING SARFLANISHIDA JAMOATCHILIK
ISHTIROKINING O'RNI VA AHAMIYATI

Nurullayev Ulug'bek Nuriddinovich

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi yetakchi inspektori

Annotatsiya: Ushbu maqola byudjet mablag'larining sarflanishida jamoatchilik ishtirokining o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Byudjet jarayonlarida shaffoflikni ta'minlash va fuqarolarni faol ishtirok etishga jalb qilish, davlat resurslarining samarali boshqarilishini kafolatlashga xizmat qiladi. Maqolada jamoatchilik ishtirokining afzalliklari, xalqaro tajribalar va O'zbekiston sharoitida bu borada amalga oshirilgan chora-tadbirlar o'rganiladi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlari, elektron platformalar va jamoatchilik eshituvlari orqali jamiyatni bu jarayonlarga jalb etishning samarali usullari tavsiya etiladi. Maqola, jamiyat va davlat o'rtasida ishonch muhitini mustahkamlash va byudjet boshqaruvida oshkoralikni kuchaytirishning dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: byudjet mablag'lari, jamoatchilik ishtiroki, shaffoflik, byudjet boshqaruvi, davlat resurslari, fuqarolik jamiyati, elektron platformalar, korrupsiyaga qarshi kurash, jamoatchilik eshituvlari, xalqaro tajriba.

KIRISH

Mamlakatlar byudjet mablag'larining sarflanishida jamoatchilik ishtirokini oshirish yo'li bilan moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishga intilmoqda. Bu tamoyil faqat mablag'larning to'g'ri taqsimlanishini ta'minlash bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatning moliyaviy resurslardan samarali foydalanishga bo'lgan ishonchini oshiradi. Dunyo tajribasiga ko'ra, 2024-yilda davlat boshqaruvining ochiqligi va ishtirokchilik amaliyotlarini joriy qilishda global darajadagi yutuqlar kuzatildi. Xususan, "Ishtirokli byudjetlashtirish" (Participatory Budgeting) loyihalari 70 dan ortiq mamlakatda muvaffaqiyatli qo'llanib, aholining moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonida bevosita ishtirokini ta'minlamoqda.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik ishtiroki orqali byudjetni boshqarish amaliyotlari nafaqat mahalliy, balki milliy darajada ham foydali bo'lmoqda. Masalan, Kanadada har yili aholidan kelib tushgan takliflar asosida byudjet ustuvorliklari belgilab boriladi. O'z navbatida, Avstraliya va Irlandiya singari davlatlar "Milliy iqtisodiy muloqot" kabi maxsus forumlar orqali moliyaviy masalalarni aholi bilan birgalikda muhokama qilishni yo'lga qo'ydi.

Jamoatchilik ishtirokining ijobiy natijalari orasida moliyaviy qarorlarning ochiqligi va korrupsiyani kamaytirish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgani qayd etilgan. Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar ishtirok etuvchi byudjetlashtirish loyihalarining muvaffaqiyat darajasini 85% ga yaqin deb baholadi.

O'zbekistonda jamoatchilik ishtiroki imkoniyatlari hali ham rivojlanish bosqichida, ammo bu yo'nalishda olib borilayotgan islohotlar va raqamli platformalarni joriy qilish

jarayonida aholi ishtirokini kengaytirish bo'yicha salmoqli yutuqlarga erishilishi kutilmoqda. Shu munosabat bilan, jamoatchilik ishtirokining o'rni va ahamiyatini chuqur o'rganish, ushbu tamoyilni yanada takomillashtirish uchun muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

Byudjet mablag'larining sarflanishida jamoatchilik ishtirokining o'rganilishi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib, bu masala global moliyaviy boshqaruv, iqtisodiy islohotlar va fuqarolik jamiyatining rivojlanishiga bog'liq bo'lgan asosiy sohalarni qamrab oladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik ishtiroki byudjetning samaradorligini oshirish, korrupsiyani kamaytirish va davlat boshqaruvida shaffoflikni kuchaytirishning muhim vositasidir.

Ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajriba

Jahon banki tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, jamoatchilik ishtirokida byudjetni boshqarish loyihalari turli darajada muvaffaqiyatli qo'llanib kelinmoqda. Ishtirokli byudjetlashtirish modeli, masalan, Braziliyaning Porto-Alegre shahrida birinchi marta joriy etilib, aholi ehtiyojlarini inobatga olishda katta yutuqlarga erishilgan (Wampler, 2010). Ushbu tajriba xalqaro doirada bir nechta davlatlarda qo'llanilib, iqtisodiy samaradorlikni sezilarli oshirgan.

Bundan tashqari, OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) tomonidan taqdim etilgan hisobotlarda shaffoflikni ta'minlash va fuqarolarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish bo'yicha ilg'or texnologiyalar va mexanizmlarning samaradorligi muhokama qilingan. Masalan, elektron ishtirok platformalari orqali fuqarolar o'z takliflarini osonlik bilan berishi va moliyaviy jarayonlarni kuzatib borishi mumkin bo'lmoqda.

O'zbekistonda qabul qilingan "Davlat moliyaviy boshqaruvi strategiyasi" (2020–2024) hujjati jamoatchilik ishtirokini ta'minlashga qaratilgan qator chora-tadbirlarni nazarda tutadi. Ushbu strategiya orqali mahalliy hokimiyatlar tomonidan shaffoflikni oshirish, fuqarolarni byudjet jarayonlariga keng jalb qilish imkoniyatlari yaratildi.

TADQIQOT NATIJALARI

Hozirgi kunda O'zbekistonda Davlat budjeti mablag'larini kassa ijrosini amalga oshirish, budjet tashkiloti shartnomalari va naqd pullarni boshqarish kabi faoliyat turlari aynan g'aznachilik tomonidan bajarilib kelinayotganini inobatga olsak, O'zbekiston Respublikasida g'aznachilik faoliyatini yanada takomillashtirish jarayonida nazoratning ustunliklari va xalqaro tajribalarining ijobiy jihatlaridan samarali foydalanishga e'tibor qaratish, g'aznachilik operatsiyalarini nazorat qilishni takomillashtirish, taxlil va monitoring qilish tartibini yanada takomillashtirishning istiqbolli yunalishlarini izlab topish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Davlat budjetidan ajratiladigan mablag'lar ijtimoiy yo'nalish bilan bir qatorda, kelajak iqtisodiyoti uchun moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib, iqtisodiyotning uni yangi bosqichga qayta qurishda istiqbolli sohalarni rivojlantirishni moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi.

Moliya tizimi budjetlarining daromadlarini to'liq shakllanish darajasi mamlakatning rivojlanishiga bog'liq bo'lib, bunda fuqarolarning farovonligi, inflyatsiya darajasini ijobiy pasayish tendensiyalari bilan iqtisodiy o'sish, valyuta kursi va foiz stavkasining pasayishi nazarda tutiladi.

Budjet mablag'lari samaradorlikka va natijaga yo'naltirilganligini oshirishda o'rta muddatli budjetni rejalashtirish doimiy takomillashtirib borilishi natijasida o'rta muddatda mavjud bo'lgan bo'sh moliyaviy resurslarni aniqlash imkoniyatlari kengayib boradi.

Budjetdan mablag' oluvchilar kesimida budjetni taqsimlash va ularning budjet vakolatlarini kengaytirish mexanizmining joriy etilishi bilan budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilarning o'z maqsadlarini belgilash va muvofiq ravishda aniq tadbirlarini rejalashtirish imkoniyatlari ham kengayib boradi.

Asosiy e'tibor budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratiladi.

Shundan kelib chiqqan holda, ajratilgan budjet mablag'laridan foydalanishning samaradorligi va natijadorligini baholash ko'rsatkichlarini kengaytirish bo'yicha tegishli choralar ko'rish zarur.

Ayni paytda "Dasturiy budjetlashtirish"ni joriy etish uchun zarur bo'lgan mexanizmlar aniqlashtiriladi, mazkur tizimning afzallik va kamchiliklari o'rganilib, joriy va yangi tadbirlarni moliyalashtirish xarajatlarini aniqlash uslublari ishlab chiqiladi. Jumladan, amaldagi budjet tasnifiga o'zgartirish kiritilib, davlat xarajatlarini dasturlar bo'yicha tasniflash joriy etish ko'zda tutilmoqda.

Strauch R.Xallenberg M.J.Fon Xagenlar Yevropa mamlakatlarida budjet prognozini shakllantirish qabul qilingan dasturlarni barqaror realizatsiyasi va dasturlar o'rtasidagi konvergentlik, ya'ni o'zaro uyg'unlikni ta'minlashning omili ekanligini tadqiq qilishgan.

Jamg'arma mablag'larining sarflanishida jamoatchilik ishtirokining ta'siri haqida olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, ushbu yondashuv budjet resurslarining samaradorligini oshirish, xolislikni ta'minlash va fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishonchini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda dunyo bo'ylab jamoatchilik ishtirokidagi budjetlash dasturlari kengayib, 2013-yilgacha bu jarayon 2,500 dan ortiq shahar va mahalliy hokimiyat organlarida amalga oshirilgan (masalan, Braziliya va AQShda).

Jamoatchilik ishtirokida amalga oshirilgan budjetlash dasturlari resurslarni aholining real ehtiyojlariga moslashtirishni ta'minlaydi.

Masalan, Nyu-York shahrida fuqarolar tomonidan boshqarilgan loyihalarda \$31,9 million mablag' maqsadli yo'naltirilgan, bu esa mahalliy xizmatlarning sifati va qamrovini oshirgan

Bu jarayon turli ijtimoiy qatlamlar, jumladan, yoshlar, ayollar va marginal guruhlarining manfaatlarini hisobga olishga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamoatchilikning ishtiroki nafaqat qaror qabul qilish jarayonini demokratlashtiradi, balki ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi.

Yangi texnologiyalar jamoatchilik ishtirokini osonlashtiradi. Onlayn platformalar va mobil ilovalar fuqarolarga axborot olish va takliflarni berish imkoniyatini kengaytirib, bu jarayonni yanada tezkor qiladi. Ushbu yondashuv korrupsiyaga qarshi kurashda ham muhim o'rin tutadi.

Kelgusi yillarda raqamli vositalar orqali ishtirokni kengaytirish natijasida jamoatchilikning budjetlashdagi roli ortishi kutilmoqda. Masalan, ochiq axborot platformalari 2025-yilga kelib 50% ko'proq aholining budjetlash jarayonlariga jalb etilishiga xizmat qilishi mumkin.

Ushbu dasturlarni keng qo'llash orqali davlat boshqaruvi tizimlarida ishonch va samaradorlik darajasini oshirish tendensiyasi davom etishi prognoz qilinmoqda.

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, jamiyatning byudjet resurslaridan foydalanishda faol ishtiroki nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki boshqaruv tizimini shaffof va adolatli qilishga ham xizmat qiladi.

Xulosa

Byudjet mablag'larining sarflanishida jamoatchilik ishtirokining o'rni va ahamiyati moliyaviy boshqaruv tizimlarining ochiqligi va samaradorligini oshirishda alohida ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jamoatchilikning faol ishtiroki nafaqat moliyaviy resurslarni odilona taqsimlashni ta'minlaydi, balki davlat boshqaruviga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi hamda fuqarolik jamiyatining rivojlanishiga zamin yaratadi.

Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, ishtirokli byudjetlashtirish loyihalari orqali mahalliy va milliy darajadagi moliyaviy qarorlar aholining real ehtiyojlariga moslashtirilmoqda. Jumladan, Braziliya, Kanada va AQSh tajribalari resurslarni maqsadli yo'naltirish va ijtimoiy integratsiyani oshirishda jamoatchilik ishtirokining yuqori samaradorligini ko'rsatmoqda.

Tadqiqotda o'rganilgan O'zbekiston tajribasi ham ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Elektron platformalar va raqamli yondashuvlar orqali aholini budjet jarayonlariga keng jalb qilish istiqbollari yuqori baholanmoqda.

Biroq, bu yo'nalishda institutsional mexanizmlarni takomillashtirish va resurslarni yetarli darajada boshqarish muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, jamoatchilik ishtiroki orqali budjet resurslarini boshqarishni kengaytirish davlat boshqaruvi sifatini oshirishda hal qiluvchi omil sifatida e'tirof etilishi lozim.

Ushbu yondashuvning rivojlanishi korrupsiyani kamaytirish, shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy tenglikni mustahkamlash uchun barqaror poydevor yaratadi.

Shu bilan birga, fuqarolarning davlat moliyaviy jarayonlariga ishtiroki kuchaygan sari, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar yanada barqaror va demokratik tus oladi.

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgaltetriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. 2016y. 13 aprel
2. "Buxgalteriya hisobida xujjatlar va xujjatlar aylanuvi to'g'risidagi Nizom" O'z.RAV. tomonidan 2004 yil 14 yanvarda № 1297-son bilan ro'yxatdan o'tgan.
3. "O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetida turuvchi tashkilotlarning xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida" Nizom O'z.R AV. tomonidan 2010 yil 19 noyabrda № 2157-son bilan ro'yxatdan o'tgan.
4. "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Yo'riqnoma O'z.R AV. tomonidan 2010 yil 22 dekabrda № 2169-son bilan ro'yxatdan o'tgan;
5. Tuychiev A.J., Ostonokulov A.A., Ibragimov K.Sh., Tursunov A.S. Byudjet tashkilotlarida byudjet hisobi. Darslik. – T.: "IQTISOD MOLIYA" 2019.329 b.
6. Ostanaqulov M. Byudjet hisobi. Darslik. – T: Talqin. 2008.